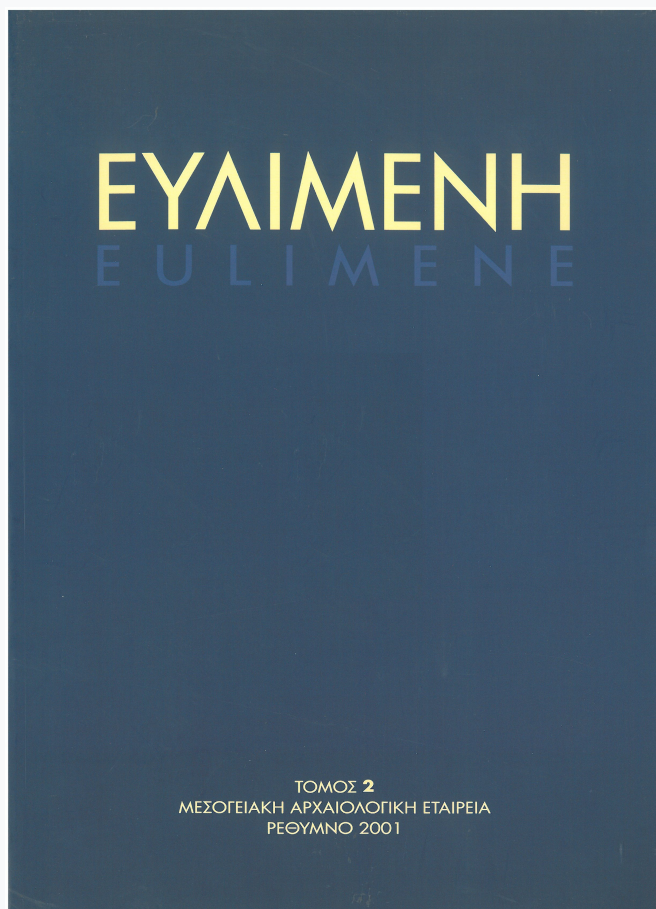

EULIMENE

Vol 2 (2001)

EULIMENE 2 (2001)

The hoard Αρκαλοχώρι–Αστρίτσι 1936 (IGCH 154)

M. D. Trifiró

doi: [10.12681/eul.32705](https://doi.org/10.12681/eul.32705)

ΕΥΛΙΜΕΝΗ

ΜΕΛΕΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ,
ΤΗΝ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗ, ΤΗ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΑΠΥΡΟΛΟΓΙΑ

Τόμος 2
Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία
Ρέθυμνο 2001

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΗ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
Π. Μανουσάκη 5 – Β. Χάλη 8
GR 741 00 – Ρέθυμνο

PUBLISHER

MEDITERRANEAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY
P. Manousaki 5 – V. Chali 8
GR 741 00 – Rethymno

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ–ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Δρ. Νίκος Λίτινας (Ρέθυμνο)
Δρ. Μανόλης Ι. Στεφανάκης (Χανιά)

PUBLISHING DIRECTORS–EDITORS

Dr. Nikos Litinas (Rethymno)
Dr. Manolis I. Stefanakis (Chania)

Η Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία και οι Εκδότες του περιοδικού ευχαριστούν θερμά την Ιερά Μονή Αρκαδίου, τον Δήμο Αρκαδίου και την Konstantin Travel Ε.Π.Ε. του κ. Κωνσταντίνου Κωνσταντινίδη για τις χορηγίες τους στη δαπάνη της έκδοσης.

Mediterranean Archaeological Society and the Editors wish to thank the Monastery of Arkadi, the Municipality of Arkadi and Mr. Konstantinos Konstantinides – Konstantin Travel (P.L.C.) for their sponsorship.

© ΕΥΛΙΜΕΝΗ 2001
EULIMENE

ISSN: 1108–5800

Επιστημονική Επιτροπή

Καθ. Πέτρος Θέμελης (Ρέθυμνο)
Καθ. Νίκος Σταμπολίδης (Ρέθυμνο)
Δρ. Alan W. Johnston (Λονδίνο)
Καθ. Άγγελος Χανιώτης (Χαϊδελβέργη)
Δρ. Ιωάννης Τουράτσογλου (Αθήνα)
Καθ. Σοφία Καμπίτση (Ρέθυμνο)

Advisory Editorial Board

Prof. Nikos Stampolidis (Rethymno)
Prof. Petros Themelis (Rethymno)
Prof. Angelos Chaniotis (Heidelberg)
Dr. Alan W. Johnston (London)
Dr. Ioannis Touratsoglou (Athens)
Prof. Sophie Kambitsis (Rethymno)

Η ΕΥΛΙΜΕΝΗ είναι μία επιστημονική περιοδική έκδοση που περιλαμβάνει μελέτες στην Κλασική Αρχαιολογία, την Επιγραφική, τη Νομισματική και την Παπυρολογία εστιάζοντας στον Ελληνικό και Ρωμαϊκό κόσμο της Μεσογείου από την Υστερομινωική / Υπομινωική / Μυκηναϊκή εποχή (12^{ος} / 11^{ος} αι. π.Χ.) έως και την ύστερη αρχαιότητα (5^{ος} / 6^{ος} αι. μ.Χ.).

Η ΕΥΛΙΜΕΝΗ περιλαμβάνει επίσης μελέτες στην Ανθρωπολογία, Παλαιοδημογραφία, Παλαιοπεριβάλλον, Παλαιοβοτανολογία, Ζωοαρχαολογία, Αρχαία Οικονομία και Ιστορία των Επιστημών, εφόσον αυτές εμπίπτουν στα προαναφερθέντα γεωγραφικά και χρονικά όρια. Ευρύτερες μελέτες στην Κλασική Φιλολογία και Αρχαία Ιστορία θα γίνονται δεκτές, εφόσον συνδέονται άμεσα με μία από τις παραπάνω επιστήμες.

Παρακαλούνται οι συγγραφείς να λαμβάνουν υπόψη τους τις παρακάτω οδηγίες:

1. Οι εργασίες υποβάλλονται στην Ελληνική, Αγγλική, Γερμανική, Γαλλική ή Ιταλική γλώσσα. Κάθε εργασία συνοδεύεται από μια περίληψη περίπου 250 λέξεων σε γλώσσα άλλη από εκείνη της εργασίας.
2. Συντομογραφίες δεκτές σύμφωνα με το *American Journal of Archaeology*, *Numismatic Literature*, J.F. Oates *et al.*, *Checklist of Editions of Greek and Latin Papyri, Ostraca and Tablets*, ASP.
3. Τα γραμμικά σχέδια γίνονται με μαύρο μελάνι σε καλής ποιότητας χαρτί με ξεκάθαρους χαρακτήρες, ώστε να επιδέχονται σμίκρυνση. Οι φωτογραφίες είναι ασπρόμαυρες, τυπωμένες σε γυαλιστερό χαρτί. Όλα τα εικονογραφικά στοιχεία είναι αριθμημένα σε απλή σειρά.
4. Οι εργασίες στέλνονται σε δύο εκτυπωμένα αντίτυπα συνοδευόμενα από το κείμενο σε δισκέτα ηλεκτρονικού υπολογιστή.

Είναι υποχρέωση του κάθε συγγραφέα να εξασφαλίζει γραπτή άδεια για την αναπαραγωγή υλικού που έχει δημοσιευτεί αλλού ή είναι αδημοσίευτο.

Οι συγγραφείς θα λαμβάνουν δέκα αντίτυπα και έναν τόμο του περιοδικού. Επιπλέον αντίτυπα θα μπορούν να αγοραστούν.

Συνδρομές – Συνεργασίες – Πληροφορίες:

Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία, Π. Μανουσάκη 5 – Β. Χάλη 8, Ρέθυμνο – GR 74100

Δρ. Νίκος Λιτinas, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Φιλολογίας, Ρέθυμνο – GR 74100

Δρ. Μανώλης Ι. Στεφανάκης, Καλύβες – Αποκορώνου, Χανιά – GR 73003

EULIMENE is a referred academic periodical which contains studies in Classical Archaeology, Epigraphy, Numismatics, and Papyrology, with particular interest in the Greek and Roman Mediterranean world. The time span covered by EULIMENE runs from the Late Minoan / Sub Minoan / Mycenaean period (12th / 11th cent. BC) through to the late Antiquity (5th / 6th cent. AD).

EULIMENE will also welcome studies on anthropology, palaeodemography, palaeo-environmental, botanical and faunal archaeology, the ancient economy and the history of science, so long as they conform to the geographical and chronological boundaries noted. Broader studies on Classics or Ancient History will be welcome, though they should be strictly linked with one or more of the areas mentioned above.

It will be very much appreciated if contributors consider the following guidelines:

1. Contributions should be in either of the following languages: Greek, English, German, French or Italian. Each paper should be accompanied by a summary of about 250 words in one of the above languages, other than that of the paper.
2. Accepted abbreviations are those of *American Journal of Archaeology*, *Numismatic Literature*, J.F. Oates *et al.*, *Checklist of Editions of Greek and Latin Papyri, Ostraca and Tablets*, ASP.
3. Line drawings should be in black ink on good quality paper with clear lettering, suitable for reduction. Photographs should be glossy black-and-white prints. All illustrations should be numbered in a single sequence.
4. Please send two hard copies of your text and one version on computer disc.

It is the author's responsibility to obtain written permission to quote or reproduce material which has appeared in another publication or is still unpublished.

Ten offprints of each paper, and a volume of the journal will be provided to the contributors free of charge. Additional offprints may be purchased.

Subscriptions – Contributions – Information:

Mediterranean Archaeological Society, P. Manousaki 5 – V. Chali 8, Rethymno – GR 74100

Dr. Nikos Litinas, University of Crete, Department of Philology, Rethymno – GR 74100

Dr. Manolis I. Stefanakis, Kalives – Apokoronou, Chania – GR 73003

web : <http://www.phl.uoc.gr/eulimene/>

mail : eulimene@mail.com

Περιεχόμενα
ΕΥΛΙΜΕΝΗ 2 (2001)

List of contents
EULIMENE 2 (2001)

Περίληψεις / Summaries / Zusammenfassungen / Sommaires / Riassunti	7
A. Corso , Attitudes to the Visual Arts of Classical Greece in Late Antiquity	13
V. Karageorghis , Some innovations in the burial customs of Cyprus (12 th –7 th centuries BC)	53
D. Paleothodoros , Satyrs as shield devices in vase painting	67
Κ. Ρωμοπούλου , Πτηνοὶ Ἔρωτες ὑπνω εὔδοντες	93
M.W. Baldwin Bowsky , Gortynians and others: the case of the Antonii	97
I. Κολτσιδα–Μακρή , Ο θησαυρὸς Γυθείου <i>IGCH</i> 170	121
V.E. Stefanaki , Sur deux monnaies de bronze inédites d’Hiérapytna. Monnayage hiérapytnien et timbres amphoriques à l’époque hellénistique	129
M.D. Trifiró , The hoard Αρκαλοχώρι–Αστρίτσι 1936 (<i>IGCH</i> 154)	143
D. Jordan , Ψήγματα κριτικής, 4–10 [συνέχεια του άρθρου «Ψήγματα κριτικής», <i>Ευλιμένη</i> 1 (2000), 127–131]	155
A. Agelarakis , On the Clazomenian quest in Thrace during the 7 th and 6 th centuries BC, as revealed through Anthropological Archaeology	161
C. Bourbou , Infant mortality: the complexity of it all!	187

Περίληψεις / Summaries / Zusammenfassungen / Sommaires / Riassunti

Antonio Corso, Attitudes to the Visual Arts of Classical Greece in Late Antiquity, EYΛIMENH 2 (2001), 13–51

Attitudini tardoantiche nei confronti delle arti visive della Grecia classica. Argomento del presente articolo è lo studio dei diversi momenti tramite i quali la concezione dell'arte classica è progressivamente cambiata nel periodo che va dall'età dei Severi a quella di Giustiniano. Punto di partenza di questo processo è la tesi, asserita da Flavio Filostrato nella «Vita di Apollonio di Tiana», che l'arte di creare simulacri deve basarsi sulla *phantasia* e non sulla *mimesis*. Sempre a partire dall'età severiana, sale alla ribalta l'idea che i simulacri ottimali possano divenire abitacoli delle divinità rappresentate e siano pertanto magicamente provvisti della vita e delle facoltà di questi: tale concezione può essere appieno apprezzata nel *de statuis* di Callistrato. Inoltre, la concezione idealizzata delle arti visive di età classica, e soprattutto tardoclassica, considerate provviste di un messaggio edonistico, in seno alla seconda sofistica, comporta la condanna di queste produzioni artistiche da parte dei Padri della Chiesa, che ritengono i simulacri antichi corruttori dei costumi, oltrechè privi di valore dal punto di vista teologico. Tale condanna prelude alla distruzione di non pochi simulacri pagani praticata dai seguaci più estremisti del Cristianesimo tra 4 e 5 sec. Inoltre, il gusto cambia e, a partire dalla seconda metà del 4. sec., i palazzi e le ville provvisti di facciate scenografiche, le pitture e i mosaici ricchi di colori e involucranti gli spazi interni, piacciono di più talora delle opere d'arte antiche, in particolare delle statue. Tuttavia, a partire dal 4 sec., matura nella cultura cristiana il principio che si deve distinguere tra il pregio artistico delle statue classiche, che si può ammirare, e il loro contenuto religioso, che invece è inaccettabile. Questa distinzione sta alla base della fioritura di musei di statue antiche, in occidente durante il periodo fra l'ultimo quarto del 4. sec. e la prima metà del 5, a Costantinopoli tra Costantino e Giustiniano. L'articolo è chiuso da alcune note sull'affermazione in tale corso di tempo della convinzione che le statue in marmo di età classica non fossero colorate, ma mostrassero il colore del marmo, della tesi che la scultura era più importante della pittura nella Grecia classica, e infine di interpretazioni ingentilite, edonistiche e idealizzate dell'arte classica.

V. Karageorghis, Some innovations in the burial customs of Cyprus (12th – 7th centuries BC), EYΛIMENH 2 (2001), 53–65

Μερικές αλλαγές στα ταφικά έθιμα της Κύπρου (12^{ος}–7^{ος} αι. π.Χ.). Σ' αυτή τη μελέτη γίνεται προσπάθεια να καταδειχθούν οι αλλαγές στην ταφική αρχιτεκτονική και τα ταφικά έθιμα της Κύπρου κατά την περίοδο μεταξύ του 12^{ου} και του 7^{ου} αι. π.Χ., από την εποχή δηλαδή που εμφανίζονται στην Κύπρο οι πρώτες πολιτιστικές καινοτομίες κατά

τις αρχές του 12^{ου} αι. π.Χ. Οι αλλαγές στην ταφική αρχιτεκτονική κορυφώνονται κατά τον 11^ο αι. π.Χ. με την εμφάνιση των τάφων με στενόμακρο δρόμο και μικρό τετράπλευρο θάλαμο, που θα μεταφέρθηκαν στο νησί από το Αιγαίο, με την άφιξη των πρώτων Αχαιών αποίκων. Είναι τότε που παρατηρούνται και τα πρώτα δείγματα καύσης των νεκρών. Γίνεται εκτενής αναφορά στις «ηρωϊκές» ταφές του 8^{ου}-7^{ου} αι. και επιχειρείται σύγκριση με ανάλογα φαινόμενα στο Αιγαίο, ιδίως στην Κρήτη και την Ετρουρία, και συσχετίζονται τα νέα ταφικά έθιμα με τις νέες κοινωνικές δομές που χαρακτηρίζουν τις χώρες τις Μεσογείου, με την εμφάνιση της αριστοκρατικής άρχουσας τάξης και του ανάλογου τρόπου ζωής και συμπεριφοράς.

D. Paleothodoros, Satyrs as shield devices in vase painting, *EΥΛΙΜΕΝΗ* 2 (2001), 67–92

Σάτυροι ως επισήματα ασπίδων στην αγγειογραφία. Περίπου 120 αγγεία της αρχαϊκής και πρώιμης κλασικής περιόδου παρουσιάζουν ασπίδες με τη μορφή του σατύρου ως επίσημα. Τεχνοτροπικά, στον μελανόμορφο ρυθμό επικρατεί το θέμα της ανάγλυφης μάσκας, που εγκαινιάζει ο Κλειτίας, ενώ στον πρώιμο ερυθρόμορφο κυριαρχεί ο Επίκτητος με την εισαγωγή δύο θεμάτων, της μετωπικής μάσκας και της μάσκας σε προφίλ και σκιαγραφία. Η εικονογραφική και αρχαιολογική ανάλυση δείχνει ότι η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος υπαγορεύεται από την επιθυμία των ζωγράφων να δημιουργήσουν μια εικονιστική ατμόσφαιρα, όπου κυριαρχούν οι αναφορές στον Διόνυσο και τον κόσμο του κρασιού.

K. Ρωμοπούλου, Πτηνοι Έρωτες ύπνω εΰδοντες, *EΥΛΙΜΕΝΗ* 2 (2001), 93–96

Sleeping Erotes in the National Archaeological Museum, Athens. Hellenistic plastic arts introduced a whole range of sleeping or resting types and styles; among them is the type of sleeping Eros in childlike appearance, which acquired great popularity in Roman times as a decorative statue for gardens or as a funerary statue symbolizing heroisation. The relation of Hypnos (Sleep) and Thanatos (Death) has been suggested as the reason for this subject becoming so popular in literature and art. In this article are presented two unpublished statuettes of sleeping Eros depicting two different types of Eros, products of Attic workshops. They are dated around the end of 1st and in the 2nd cent. AD.

M.W. Baldwin Bowsky, Gortynians and others: the case of the Antonii, *EΥΛΙΜΕΝΗ* 2 (2001), 97–119

Οι Γορτύνιοι και οι άλλοι: η περίπτωση των Αντωνίων. Για τη συγγραφή μιας βάσιμης ιστορίας της κοινωνίας στη ρωμαϊκή Κρήτη θα πρέπει στο πλούσιο και διαρκώς αυξανόμενο επιγραφικό υλικό της Γόρτυνας να γίνει μια διάκριση ανάμεσα στους Γορτυνίους και τους μη Γορτυνίους. Το όνομα Άντωνιος, διάφοροι φορείς του οποίου είναι γνωστοί στη Γόρτυνα από τον 1^ο π.Χ. έως τον 2^ο μ.Χ. αιώνα, αποτελεί ενδιαφέρον παράδειγμα ρωμαϊκού ονόματος γένους με εμπορικές αλλά και πολιτικές διασυνδέσεις. Στο άρθρο αυτό δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στην παρουσίαση δύο περιπτώσεων. Η πρώτη είναι μια πρωτοδημοσιευμένη επιγραφή από τη Γόρτυνα, η οποία αναφέρεται σε

κάποιον Αντώνιο, αρχικά κάτοικο της Κυρήνης ή της Κυρηναϊκής, πριν αναλάβει πολιτικό αξίωμα στην αποικία της Κνωσού. Η δεύτερη περίπτωση, μια επιγραφή από την Έφεσο, αναφέρεται σε έναν κατά τα άλλα άγνωστο Γορτύνιο που διετέλεσε ιερέας της λατρείας του αυτοκράτορα· η επιγραφή αυτή μας επιτρέπει να τοποθετήσουμε τη λατρεία της Ίσιδας και του Αυγούστου στο πλαίσιο της κοινότητας των εμπόρων που είχαν εγκατασταθεί στην ελληνική Ανατολή πριν από τη μάχη του Ακτίου. Η ένταξη αυτού του αναθήματος του Αντωνίου στο ιστορικό του πλαίσιο, του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα, μας επιτρέπει να συνδέσουμε τη συμμετοχή της Κρήτης στο Πανελλήνιον με την εξέλιξη της λατρείας του αυτοκράτορα στη Γόρτυνα και την επάνοδο της συγκλητικής διοίκησης στη Γόρτυνα. Οι Αντώνιοι που μαρτυρούνται στη Γόρτυνα —είτε είναι Γορτύνιοι είτε όχι— αντανακλούν επίσης την εκεί παρουσία πελατών και υποστηρικτών του Μάρκου Αντωνίου, του μέλους της τριανδρίας (όπως και στην Κόρινθο). Θα είναι αναγκαίο να επανεξετάσουμε την καθιερωμένη άποψη, ότι η Γόρτυνα υποστήριξε τον Οκταβιανό, ενώ η Κνωσός πήρε το μέρος του Αντωνίου.

I. Κολτσιδα–Μακρή, Ο θησαυρός Γυθείου *IGCH* 170, *EYAIMENH* 2 (2001), 121–128

The Gythion Hoard IGCH 170. *IGCH* 170 was found at Gythion of Laconia in 1938. It consists of 33 silver coin–issues often occurring in Peloponnesian hoards: 1 drachm of Aegina, 32 triobols of Sikyon, 1 tetradrachm of Antiochus I Soter. The drachm issue, with two dots on the reverse incuse, dates to the second half of the 4th century B.C. The triobols follow the so–called reduced Aeginetan standard, with an average weight of about 2.6 gr. each; these can be attributed to the very last years of the 4th up to the first decades of the 3rd century B.C. The tetradrachm of Antiochus I, minted in Seleucia on the Tigris c. 278–274 B.C., is important for the chronology of the find. In a total of 23 coin hoards found in the Peloponnese, buried in the period between the middle of the 4th and the 2nd century B.C., four include Seleucid tetradrachms (17 in all); see the table in p. 124, of which 8 were minted in Seleucia on the Tigris.

It is probably an emergency hoard connected either with the troubled times of Cleomenes III's war (228–222 B.C.) or the Social War (220–217 B.C.). Thus, the period around the year 220 B.C. is *grosso modo* suggested as the possible burial date. The Gythion find is another important hoard for the dating of the triobols of Sikyon and also provides further evidence for coin circulation in the Peloponnese during the second part of the 3rd century B.C.

V.E. Stefanaki, Sur deux monnaies de bronze inédites d'Hiérapytna. Monnayage hiérapytnien et timbres amphoriques à l'époque hellénistique, *EYAIMENH* 2 (2001), 129–142

Δύο αδημοσίευστα χάλκινα νομίσματα της Ιεράπυτνας: Ιεραπυτνιακά νομίσματα και σφραγίδες αμφορέων στην ελληνιστική εποχή. Η Ιεράπυτνα, φημισμένο λιμάνι της νοτιοανατολικής Κρήτης, κυρίως κατά τα ρωμαϊκά χρόνια, είχε ήδη αρχίσει να αναπτύσσεται στην ελληνιστική εποχή, από το τέλος του 3^{ου} και στις αρχές του 2^{ου} π.Χ. αιώνα. Το 145 π.Χ., μετά την κατάκτηση της γειτονικής Πραισού, έγινε η πιο δυνατή πόλη της Ανατολικής Κρήτης, όπως μαρτυρούν οι επιγραφικές και φιλολογικές πηγές.

Τα αργυρά της νομίσματα (τετράδραχμα, δίδραχμα και δραχμές), με την κεφαλή της Τύχης ως εμπροσθότυπο, κόπηκαν μεταξύ του 110 και του 80 π.Χ., και μαρτυρούν την οικονομική ευημερία της κατά την εποχή αυτή. Η ευημερία αυτή ήταν αποτέλεσμα τόσο της εδαφικής προσάρτησης της πλούσιας περιοχής της Πραισού όσο και της αύξησης της παραγωγής κρασιού στην χώρα της Ιεράπυτνας (με βλέψεις εμπορικές ή μη), όπως μαρτυρούν οι ενσφράγιστοι ιεραρυτινικοί αμφορείς που βρέθηκαν στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, στην Καλλατία της Μαύρης Θάλασσας και στη μικρή χερσόνησο Τρυπητός στην περιοχή της Σητείας, όπου οι έρευνες έφεραν στο φως τμήμα σημαντικής ελληνιστικής πόλης.

Η μέλισσα που εμφανίζεται σε μία από τις σφραγίδες των αμφορέων ως επίσημο σύμβολο της Ιεράπυτνας, συναντάται επίσης στην οπίσθια όψη δύο χάλκινων ιεραρυτινικών νομισμάτων, τα οποία βρίσκονται σήμερα στη νομισματική συλλογή του Ashmolean Museum στην Οξφόρδη. Ίσως η επιλογή της μέλισσας ως συμβόλου να είχε σχέση με την κατάκτηση της Πραισού από την Ιεράπυτνα, καθώς ο τύπος είναι χαρακτηριστικός των πραισιακών νομισμάτων.

Η επιγραφή που εμφανίζεται στη σφραγίδα του αμφορέα με τη μέλισσα και στα νομίσματα με τη μέλισσα, είναι το εθνικό των Ιεραρυτινίων σε συντετμημένη μορφή: ΙΕ. Σε άλλες σφραγίδες ιεραρυτινικών αμφορέων εμφανίζεται ολόκληρο το εθνικό δηλ. ΙΕ(Α)ΡΑΠΥΤΝΙ[ΩΝ] καθώς και ονόματα αρχόντων, επώνυμων ή μη (ΣΩΣΟΣ, ΠΑΣΙΩΝ). Το ίδιο συμβαίνει και στα αργυρά νομίσματα της Ιεράπυτνας με την κεφαλή της Τύχης που αρχίζουν να κόβονται μετά το 110 π.Χ. Το εθνικό των Ιεραρυτινίων δεν εμφανίζεται ολόκληρο σε κανένα νόμισμα πριν το 110 π.Χ. και τα ονόματα των αρχόντων αρχίζουν να αναγράφονται στα νομίσματα της Ιεράπυτνας μέσα στο δεύτερο μισό του 2^{ου} π. Χ. αιώνα. Πρόκειται για την περίοδο κατά την οποία η Ιεράπυτνα αρχίζει να οργανώνει τη νομισματοκοπία της για να διευκολυνθεί ο οικονομικός και διοικητικός έλεγχος. Τον ίδιο έλεγχο άσκησε, πιθανώς την ίδια περίοδο, και στην διακίνηση των προϊόντων της. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι ιεραρυτινικοί αμφορείς καθώς και τα νομίσματα με τη μέλισσα, θα πρέπει να χρονολογηθούν μετά το 145 π.Χ. και μάλιστα προς το τέλος του δευτέρου μισού του 2^{ου} π.Χ αιώνα.

M.D. Trifiró, The hoard Αρκαλοχώρι–Αστρίτσι 1936 (*IGCH* 154), *ΕΥΛΙΜΕΝΗ* 2 (2001), 143–154

Il tesoretto Αρκαλοχώρι–Αστρίτσι 1936 (IGCH 154). Il tesoretto *IGCH* 154, rinvenuto a Creta (località Astritsi), consta di emissioni argentee provenienti dalle città cretesi e da Cirene, Corinto e colonie, Argo, Tebe ed Egina. Sono state studiate solo le emissioni non–cretesi che ammontano a cinquantacinque monete d'argento a cui vanno aggiunti altri sei esemplari provenienti da Cirene. Questi ultimi ufficialmente appartengono ad un tesoretto rinvenuto nel 1935 a Hierapytna (*IGCH* 318), ma molto probabilmente fanno parte del nostro ripostiglio, e sono attualmente conservati insieme ad esso presso il Museo Numismatico di Atene.

Unitamente al catalogo numismatico si è fornito un breve commento relativo alle singole emissioni monetali, nel tentativo di contestualizzare le serie e di chiarirne la cronologia assoluta e relativa. Particolare attenzione è stata riservata alla monetazione cirenea nel tentativo di motivarne la presenza nell'isola di Creta, alla luce dei rapporti economici e commerciali testimoniativi dalle scarse fonti storiche. Per tali serie si è

sostenuta una cronologia «bassa» (300/290–280 a.C.) e si è proposto di identificarne lo standard ponderale con la fase intermedia del peso tolemaico adottato dal 310 a.C., probabilmente in concomitanza con un cambiamento della *ratio* tra oro e argento.

I «pegasi» provengono sia da Corinto che dalle sue colonie (Anactorion, Amphilocheian Argos, Thyrrheion) e presentano simboli e monogrammi differenti, ma cronologicamente appartengono tutti al V periodo Ravel (387–306 a.C.).

Delle emissioni argive, scarsamente studiate, si è presentata la classificazione e si è proposta una cronologia molto ampia, dovendo necessariamente appartenere al periodo precedente l'ingresso della città nella Lega Achea.

David Jordan, Ψήγματα κριτικής, 4–10 [συνέχεια του άρθρου «Ψήγματα κριτικής», *Ευλιμένη* 1 (2000), 127–131], *ΕΥΛΙΜΕΝΗ* 2 (2001), 155–159

Critical Trifles, 4–10 [continuation of «Ψήγματα κριτικής», Eulimene 1 (2000) 127–31].

4. On the curse tablet *DTAud* 41 (Megarid, Roman imperial), at B 1/2 and 4 read [μυ]/ριώνυ[μο]ν and [σ]τρέφης respectively rather than the published [τ]/ριώνυ[μο]ν and [σ]/τρέφης.

5. On the curse tablet *DTAud* 42 (Megarid, Roman imperial), at B 8 read τ[ι]ούς άκραπόδων (for άκρο–) δακτύλους rather than the published ...]ους άκρα ποδών δακτύλους.

6. On the gemstone Religions and cults in Pannonia. Exhibition at Székesfővár, Csók István Gallery, 15 May–30 September 1996 (Székesfővár 1998), no. 240 (Pannonia, III A.D.), read the personal name Φιλοσέραπιν Ἀγάθωνα rather than the published ΦΙΛΟΣΕΡΑΠΙΝΑΓΑΘΜΝΑ.

7. On the silver phylactery *BullMusComRoma n.s.* 13 (1999) 18–30 (Rome, IV/V A.D.), in line 1 read Πρὸς σεληνιαζομένους rather than the published Πρὸς σελ[ή]νην παξομένους.

8. On the papyrus phylactery *P.Oxy.* VII 1058 = *PGM* 6b (IV/V A.D.) read δὸ/τ[ρι]λον rather than the published δο/ῦλον in lines 3/4. The ὁ κατ[ο]ρ[ι] (ὁ καλ[ὸ] [*edd.*]) in line 6 is no doubt from the beginning of LXX *Ps.* 90.1: Ὁ κατοικῶν ἐν βοηθείᾳ τοῦ ὑψίστου ἐν σκέπη τοῦ θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἀλίσθησεται.

9. The ἐν της ταρταρης in lines 8/9 of the formulary *P.Carlsberg inv.* 52 (31) (VII A.D.; *Magica varia* 1) should be normalized ἐν τοῖς Ταρτάροις rather than ἐν τῆς Ταρτάρου as published.

10. On the parchment amulet *P.Louvre inv.* 7332 *bis* (VII A.D.; *Magica varia* 2 = *SB XVIII* 13602) at line 13 read τῆ[α]ς τεγούσης (for τεκούσης) (*e.g.*) Μ[[ητρὸς] Θε[οῦ]] rather than the published τῆς' δετετουσης μ[.....] 1.

A. Agelarakis, On the Clazomenian quest in Thrace during the 7th and 6th centuries BC, as revealed through Anthropological Archaeology, *ΕΥΛΙΜΕΝΗ* 2 (2001), 161–186

Περὶ του Κλαζομενιακού αποικισμού στη Θράκη τον 7^ο και 6^ο αιώνα π.Χ., μέσω της Ανθρωπολογικής Αρχαιολογίας. Παρουσιάζονται τα αρχαιο-ανθρωπολογικά δεδομένα που βασίζονται στη μελέτη του ανθρώπινου σκελετικού υλικού από ανασκαφές στο αρχαϊκό νεκροταφείο των Κλαζομενίων, του ανασκαφικού τομέα «Κ» στα Ἀβδηρα. Τα δημογραφικά και επιδημιολογικά στοιχεία αυτού του δείγματος του πληθυσμού, όπως

υποστηρίζονται από την ταφονομική, αρχαιομετρική, φυσική ανθρωπολογική και παλαιοπαθολογική έρευνα, παρέχουν σημαντικότερα αποτελέσματα στον χώρο της Ανθρωπολογικής Αρχαιολογίας, συμβάλλοντας, σε συνδυασμό με τις καθαρά αρχαιολογικές και σωζόμενες ιστορικές πηγές, στη διαλεύκανση πολλών ερωτημάτων σχετικά για τις εμπειρίες των Κλαζομενίων αποικιστών στη Θράκη και προσφέροντας παράλληλα ένα γόνιμο πεδίο για περαιτέρω προβληματισμό και ερμηνείες όσον αφορά τα αρχαϊκά χρόνια στα Άβδηρα.

C. Bourbou, Infant mortality: the complexity of it all!, ΕΥΛΙΜΕΝΗ 2 (2001), 187–203

Παιδική θνησιμότητα: Μια πολύπλοκη υπόθεση. Η αρχαιολογική και ανθρωπολογική έρευνα μέχρι σήμερα δεν έχει στρέψει το ενδιαφέρον της στη μελέτη των παιδικών ταφών. Παρόλα ταύτα, οι ταφές των ανήλικων ατόμων μπορούν να προσφέρουν πολύτιμες πληροφορίες για τη σύνθεση της εικόνας των παλαιότερων κοινωνιών, καθώς τόσο το ποσοστό της παιδικής θνησιμότητας σε κάθε πληθυσμό όσο και οι διάφορες ασθένειες αποτελούν σημαντικές μαρτυρίες για το βιοτικό του επίπεδο. Τα παιδιά, πέρα από τη βιολογική τους υπόσταση προσδιορίζονται και μέσα από το πολιτιστικό πλαίσιο που ορίζει ο κάθε κοινωνικός ιστός. Έτσι, η συμπεριφορά των ενηλίκων απέναντι στα παιδιά είναι διαφορετική, ακόμα και στις περιπτώσεις του θανάτου ή της ταφής τους. Το θέμα της παιδοκτονίας (μέσα στους κόλπους της οικογένειας ή ως θυσία–προσφορά στους θεούς) έχει απασχολήσει περισσότερο τους ερευνητές, ιδιαίτερα στην προσπάθειά τους να αναγνωρίσουν τέτοιες περιπτώσεις από τα αρχαιολογικά και ανθρωπολογικά κατάλοιπα. Στην εργασία αυτή, παράλληλα με το θέμα της ταφονομίας (παράγοντες διατήρησης ή μη των παιδικών οστών) και της παιδοκτονίας στην αρχαιότητα, επικεντρώνουμε το ενδιαφέρον μας στην παιδική θνησιμότητα σε θέσεις της πρωτοβυζαντινής περιόδου (Ελεύθερνα, Γόρτυνα, Κνωσός, Κόρινθος, Μεσσήνη, Αλική). Η πρωτοβυζαντινή περίοδος παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον καθώς αποτελεί μία αρκετά «ταραγμένη» περίοδο της ύστερης αρχαιότητας για την οποία ελάχιστα μας είναι γνωστά. Η μελέτη των παιδικών ταφών από τις παραπάνω θέσεις μας έδωσε πολύτιμα στοιχεία για τα ποσοστά της παιδικής θνησιμότητας (υψηλότερα μετά τη γέννηση σε κάποιες θέσεις) αλλά και διάφορες μεταβολικές κυρίως ασθένειες (cribra orbitalia, Harris lines, έλλειψη βιταμίνης C).

THE HOARD ΑΡΚΑΛΟΧΩΡΙ–ΑΣΤΡΙΤΣΙ 1936 (IGCH 154)*

The hoard IGCH 154, found in 1936 in Crete, close to Arkalochori–Astritsi, is constituted by various Cretan and by several foreign issues.¹ According to the numismatic bibliography² it might be formed by two hoards found at two different locations in 1936. The first hoard from Arkalochori, a village of central Crete, might be exclusively made up of non–Cretan coins, the second from Astritsi, north–west of Arkalochori, in contrast, by Cretan issues only. I. Varoucha–Christodoulou³ did not agree and indicated Siva, south of Phaestos, as the discovery place of a single hoard of Cretan and non–Cretan issues. Nevertheless she states elsewhere that this hoard comes from Astritsi⁴ and the scant information available in archives of the Numismatic Museum of Athens suggest Astritsi as the place of discovery. But it is not possible to recover the context or other find circumstances which could help us in the dating of the hoard.

Here we are only dealing with the fifty–five silver coins from Cyrene, Corinth (and her colonies), Argos and Thebes. In addition to these, there are six more silver coins from Cyrene (IGCH 318),⁵ dispersed in antiquity and probably belonging to the same hoard. At present both hoards are kept in the Numismatic Museum of Athens.

The silver didrachms of Cyrene show, on the obverse, a curly headed Apollo Karneios⁶ with Ammon’s horn⁷ around the ear, and, on the reverse, the silphium,⁸ the

* My warm thanks to Dr. I. Touratsoglou, Director of the Numismatic Museum of Athens, for the permission to publish this hoard, to Professor M. Caltabiano, for her constant encouragement, to J. Baker for the revision of the English text.

¹ G. LE RIDER, *Monnaies crétoises du V au I siècle av. J.C.*, Paris 1966, pp. 11–13.

² S.P. NOE, *Bibliography of Greek coin hoard*, 1937, nn. 62, 283.

³ I. VAROUCHA CHRISTODOULOPOULOU, *Acquisitions du Musée Numismatique d’Athènes*, BCH 84 (1960), pp. 490–491.

⁴ C. DAVARAS, *Die Statue aus Astritsi*, Antike Kunst 1972, p. 7.

⁵ M. THOMPSON, O. MØRKHOLM, C. KRAAY, *An inventory of Greek coin hoard*, New York 1973, IGCH 308 Hierapytna 1935(?).

⁶ The identity of the youth with horned head is still disputed. Hermes Parammon has been proposed (F. CHAMOIX, *Hermes Parammon*, Études d’archéologie classique, II, Annales de l’Est, mémoire 22, Nancy 1959, pp. 29–40) or Dionysos (E.S.G. ROBINSON, *BMC Cyrenaica*, pp. 240–244). In our opinion the most probable identification is that of Apollo Karneios. He is a young Peloponnesian ram–god, patron of the royal family of Thera, tied to pastoral and agricultural fertility, and compared to Apollo by Greek colonists. Pindarus (*Pyth.* V, vv. 63–81) mentions Apollo Karneios honoured in Cyrene with a feast and a sumptuous banquet, and Callimacos (*Hymn.* II, vv. 45–49, 55–59, 65–73) remembers Apollo Karneios as founder of Cyrene, celebrated during the *Karneia* feasts.

⁷ On Egyptian religion see F. DUMAS, *Les dieux de l’Égypte*, Paris 1977 (3).

⁸ F. CHAMOIX, *Du silphion*, «Cyrenaica in antiquity», BAR International Series 236, 1985, p. 167; ID., *Le problème du silphion*, BSAF 1985, pp. 54–59; J. P. BOCQUET, *Le silphium nourriture des dieux*, Doss. Arch. 123 (1988), pp. 88–91.

plant symbol of Cyrenaica, with the legend KYPA variously arranged, one or two symbols and monograms.

The oldest issues are surely those carrying the cornucopia as symbol and the inscription KYPA in two parallel columns, according to the older scheme; the wear of the flan, mainly with respect to the cornucopia series, bears this out. The issues immediately following are those with one or two eight-pointed stars in the reverse field; here the legend is arranged in one single line on each side of the silphium (KY-PA). The most recent ones, in contrast, bear as symbols the snake, the tripod and the crab in combination with a monogram (ΠΙ, Ε, ΙΙ).

For a long time scholars⁹ believed that these issues were struck on the so-called «Rhodian» standard, without realising that the contemporary Rhodian didrachm¹⁰ weighs ca. 6,8–6,7 gr., our series, however, weighs 7,67 gr. on average.

In my opinion the issue must form part of the monetary policy of Ptolemy I. After the initial adoption of the Attic standard¹¹ for a silver didrachm of 8,6–8,4 gr., that is ca. after 310 B.C., he carried out progressive weight reductions,¹² probably as a response to the change in the ratio of gold and silver from 1:10 to 1:11.¹³

The coinage of the didrachms Apollo Karneios/silphium may be put at the mid-point between the Attic and the new Ptolemaic standard, before the ensuing reduction to what may have been the Rhodian standard. In our hoard this second development is testified by a silver didrachm (inv. no 12) from Cyrene which carries on the obverse the head of Apollo Myrtous¹⁴ and on the reverse the silphium and the legend KYPA, accompanied by the monogram ΣΩ and one or two symbols.

Nevertheless, Cyrenaica was not entirely in line with the various monetary reforms made by Ptolemy Soter, despite her *status* as a Ptolemaic possession, due to her distance from Egypt and the central power. In addition, Magas' accession to the throne¹⁵ of Cyrene increased her autonomy. At the beginning he was only governor but afterwards, from ca. 285 B.C., he became king of the Cyrenaica,¹⁶ enjoying an increasing political independence especially after the death of his stepfather Ptolemy I.

These historical and metrological reasons lead me to date the Cyrenaic issues with Apollo Karneios to about 300/290–280 B.C.

⁹ E.S.G. ROBINSON, *Catalogue of the Greek coins. Cyrenaica*, London 1927, p. cxiii, pp. cclxiv–cclxv.

¹⁰ O. MØRKHOLM, *Early Hellenistic coinage from the accession of Alexander to the Peace of Apamea (336–188 B.C.)*, Cambridge 1990, pp. 7–11.

¹¹ Owing to the great popularity of the Athenian owls, the attic weight standard was known far and wide. Adopted by Philip of Macedon and then by Alexander, it rapidly became the dominant weight standard for international trade coinages. All the *Diadochi*, except Ptolemy after 310 B.C., adhered to it.

¹² E.S.G. ROBINSON, *The coin standard of Ptolemy I*, in M. ROSTOVITZ, *Social and economic history of Hellenistic world*, III, pp. 1635–1639; V. CUBELLI –D. FORABOSCHI, *Caratteri generali della monetazione ellenistica*, in «La moneta greca e romana» (ac. F. Panvini Rosati), Roma 2000, pp. 61–76.

¹³ O. MØRKHOLM, *Cyrene and Ptolemy I. Some numismatic comments*, Chiron X, 1980, pp. 151–153.

¹⁴ This is the lightest specimen in the Cretan hoards and we may assume it was in current use at the time of burial.

¹⁵ F. CHAMOIX, *Le roi Magas*, RH 216, 1956, pp. 18–34.

¹⁶ One epigram from Apollonia, dedication of a marble Nike in the Ares *Enyalios*' shrine, shows the formula Μαγαί Βασίληι, a dedication to the Gods, from the *Agorà* of Cyrene, carries the inscription Βασίλειος Μαγα, and the Magas' name is preceded by royal title in the alliance treaty with the *Oreioi*.

The Corinthian-type coinages come not only from Corinth,¹⁷ but also from her colonies: Anactorion,¹⁸ Amphilocheian Argos and Thyrrheion, identified through the different mints through the letters and the monograms on the obverse (qoppa, AM, A/, ΘΥ), which show the various workshops.

All the staters bear on the obverse the flying Pegasus with pointed wings and on the reverse the head of Athena with Corinthian helmet accompanied by various symbols.

Classification of the very extensive Corinthian coinage has been difficult. The uniformity of the types and the use of a wide range of symbols hamper full classification. Our pieces are clearly of the 5th Ravel's period (387–306 B.C.).¹⁹

The so-called «Corinthian War» ended with Anthalcidas' Peace in 387 B.C. and Corinth regained its autonomy; despite civil war a new order was initiated. This is shown by the radical change of the coinage, through the reorganization of the mints.

During the 4th century B.C. Corinth achieved, therefore, a monetary ripeness testified by the impressive quantity of the coins struck. The *Pegasoi* became an international currency, known and accepted everywhere. In fact, they have been found in large quantities far away from their place of origin (*Magna Graecia*, Sicily, Crete), as shown by the analysis of coin hoards.²⁰ Corinth ceased to issue coins after the occupation of the city by Ptolemy I, between 308 and 306 B.C.

The closing date of Ravel's 5th period has been determined as 307 B.C. by the Chiliomodi hoard (IGCH 85),²¹ but the beginning has caused debate. G.K. Jenkins²² suggested 350 B.C. as *terminus a quo* and also a different sequence of issues.

The issues of Argos²³ are formed by silver triobols with the forepart of a wolf on the obverse, the letter A and several symbols in incuse square on the reverse. The series develops from the simple to the complex. First it uses only one symbol, then a symbol and a monogram, with variation both in the symbols and in the monograms in the course of time. The classical coinage of Argos is usually divided into two groups. The series with symbols and letters belong to the first group, like those in our hoard, whereas the second group shows on the reverse the full magistrate's name responsible of the minting.²⁴

¹⁷ O.E. RAVEL, *Les «Poulains» de Corinthe*, I–II, London 1936–1948; C.M. KRAAY, *Archaic and classical Greek coins*, London 1976, pp. 78–88; J.B. CAMMANN, *The symbols on staters of Corinthian type*, ANS NNM 53, 1932; R. CALCIATI, *Pegasi*, I–II, Mortara 1990; K. JENKINS, *Notes on the mint of Corinth*, in «La monetazione corinzia in Occidente» see *infra*, Roma 1993, pp. 21–34; M. PUGLISI, *Monetazione corinzia: le frazioni argentee*, XII Internationaler Numismatischer Kongress, I, Berlin 1997 (Berlin 2000), pp. 203–211.

¹⁸ D.D. FORASTE, *The 4th century mint of Anactorion*, in «La monetazione corinzia in Occidente», see *infra*, pp. 43–59.

¹⁹ O. RAVEL, *Les «Poulains»...*, pp. 16–30.

²⁰ *La monetazione corinzia in Occidente*, Atti del IX Convegno Internazionale di studi Numismatici, Napoli 27–28 Ottobre 1986 (Roma 1993).

²¹ O. RAVEL, *Corinthian hoard from Chiliomodi*, Transaction of International Numismatic Congress, London 1936, pp. 98–108.

²² K. JENKINS, *A note on Corinthian coins in the West*, ANS Centennial Publication, New York 1958, pp. 372–374.

²³ T. HACKENS, *À propos de la circulation monétaire dans le Péloponnèse au III s. av. J.C.*, *Studia Ellenistica* 16, 1968, pp. 69–95; ID., *À propos du trésor de Gierapetra 1935 (Noe 434)*, RBN cxvii, 1971, pp. 288–289.

²⁴ G. LE RIDER, *Monnaies crétoises...*, p. 42.

Our oldest series bears one symbol (bipennis) on the reverse, whereas the following emissions show the symbol and some letters, which probably refer to the magistrate's name. The triobols may be divided into two groups according to the letters on the reverse: the group AP with a single or triple crescent and a club as symbols, and the group NI with an ivy leaf, a club and a bunch of grapes. In addition to these, there are other issues, which show different letters and symbols, but these series must be regarded as subsequent.

The minting of the city probably began around the middle of 4th century B.C., and it goes on until the entry of Argos in the Achaean League in circa 229 B.C.²⁵ Unfortunately it is not possible to provide other information because until now its monetary history, before that date, has been ignored by scholars.

To conclude the description of our hoard, we have a silver drachm from Thebes with the Boeotian shield on the obverse and an amphora in incuse square on reverse, and a pseudo-Aeginetan coin showing the turtle (*Testudo Graeca*)²⁶ on obverse and the incuse square divided into five irregular compartments, in the largest of which there is a crescent, on the reverse.

Comparing the hoard in question with others found in Crete, we can see a close resemblance with regard to non-Cretan coins.²⁷ The hoards IGCH 151 (1915), IGCH 152 (1953), studied and published by G. Le Rider,²⁸ and the most recent one found on the island in 1991, published by I. Touratsoglou,²⁹ show a great quantity of Corinthian staters, Cyrenean didrachms, triobols of Argos, and a smaller amount of Boeotian and Aeginetan issues. This affinity of contents should be stressed, because it is a clear indication not only of close relations between the island of Crete and Corinth, Argos and Cyrene,³⁰ but it also shows an integration and use of foreign specie in the monetary market of the Cretan *Messara*.³¹ All these induce one to suppose the same period of hoarding and burying, that is the first half of the 3rd century B.C.

The island, in the middle of the Aegean Sea, densely-populated and rich in natural resources, was a link between East and West, the Greek homeland and her colonies.

²⁵ P. GARDNER, *Catalogue of Greek coins. Peloponnesus*, rist. anast. Bologna 1981, p. 140.

²⁶ S.R. MILBANK, *The coinage of Aegina*, ANS NNM 24 (1924); E. NICOLET-PIERRE, *Le monnayage d'argent d'Égine et le trésor de Hollm (Albanie) 1991*, BCH 119, 1995, pp. 283–332, pls. I–VI.

²⁷ S. GARRAFFO, *Riconiazioni e politica monetaria a Creta: le emissioni argentee dal V al I secolo a.C.*, «Antichità cretesi», Studi in onore di Doro Levi, II, 1974, pp. 59–74.

²⁸ G. LE RIDER, *Monnaies crétoises...*, pp. 7–11; pp. 19–40.

²⁹ I. TOURATSOGLU, *Disjecta membra. Two new hellenistic hoards from Greece*, Athens 1995. This hoard is a confiscation and it is impossible to indicate more than central – southern Crete as the discovery place. The casts of another hoard from Keratokambos, unfortunately dispersed, are kept in the Numismatic Museum of Athens. The last one held issues from Cyrene, Argos, Corinth and colonies, Aegina, Ephesus and Ptolemaic Alexandria.

³⁰ M. THOMPSON, *Monetary relations between Crete and the Mediterranean world in the Greek Period*, Πειραγμένα του Γ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, I, Athens 1973, pp. 350–353; M.I. STEFANAKIS, *Ptolemaic coinage and Hellenistic Crete*, in «Κρήτη-Αίγυπτος. Πολιτισμικοί δεσμοί τριών χιλιετιών», Athens 2000, pp. 195–207.

³¹ I.F. SANDERS, *Settlement in the Hellenistic and Roman periods on the plain of the Mesara, Crete*, BSA 71 (1976), pp. 131–137; N. COCUZZA, *Considerazioni su alcuni culti nella Messarà di epoca storica e sui rapporti territoriali fra Festòs e Gortina*, Rend.Acc.Linc. serie IX, vol. VIII (1997).

During the Hellenistic period Crete imported a great quantity of foreign value from the Greek mainland (Corinthian staters and triobols of Argos) and from Cyrenaica (silver tetradrachms and didrachms). It seems that this value regularly circulated in the Cretan market side by side with the local coinage,³² or were restruck with the types of the Cretan cities. According to Faure the island probably did not need a great quantity of silver because in several localities there were many layers of galena with high silver inclusions,³³ but other scholars do not agree. The only plausible explanations for the presence of foreign specie in Crete seems to be either trade, more hypothesised than borne out by historical sources, or the return of mercenary troops.³⁴

Foreign coinage might reach Crete through normal channels of trade and immediately thereafter be hoarded. Nevertheless, these business relations seem to be unilateral, because there is no great quantity of Cretan coins found outside the island. On the other hand, we know that the employment of mercenary troops was inaugurated by Alexander the Great and adopted by the Diadochoi.³⁵ Whether these mercenaries came back to Crete or stopped off on the island before their return home, they took their pay in foreign silver coins. On the island they changed it for their daily needs or hoarded it. This hypothesis seems the more probable explanation for the presence of foreign coins in Crete.

A careful analysis of the composition of the Cretan hoards could explain the routes of these mercenaries and it could illuminate what other historical sources do not tell us. However, this requires a more specific and deeper study.

³² O. MØRKHOLM, *Early Hell. Coin.*, p. 89.

³³ P. FAURE, *Les minerais de la Crète antique*, *Rev. Arch.* 1966, pp. 45–78; ID., *Le problème du minerai d'argent dans la Crète antique*, Πειραγμένα του Γ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, I, Athens 1973, pp. 70–83.

³⁴ D. MACDONALD, *Mercenaries and the movement of silver to Crete in the late fourth century B.C.*, *NK* 15 (1996), pp. 41–47.

³⁵ The great quantity of silver coins from Cyrene found in Crete is probably due to the employment of mercenaries by Ptolemy I and Magas in the conflicts in Cyrenaica between c. 322 and c. 270 B.C.

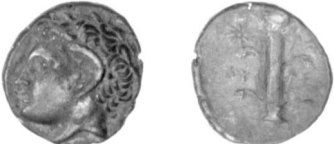
CATALOGUE OF COINS

IGCH 154

CYRENE

Silver Didrachms

1.			<p><i>Obv.</i> Head of Karneios r. with hair in short, shaggy locks (same die n. 2).
<i>Rev.</i> Silphium; K-Y in parallel columns, in field on r. cornucopiae. P-A.
AR, gr. 7,46; 6.00. BMC <i>Cyrenaica</i>, p. 51, n. 232, pl. XXI, 5.</p>
2.			<p><i>Obv.</i> Similar (same die n. 1).
<i>Rev.</i> Similar; across field KY-PA in parallel columns, in field on r. cornucopiae.
AR, gr. 7,84; 6.00. BMC <i>Cyrenaica</i> p. 51, n. 232, pl. XXI, 5.</p>
3.			<p><i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar; in parallel columns KYP A, in field on r. cornucopiae.
AR, gr. 7,59; 12.00. BMC <i>Cyrenaica</i>, p. 51, n. 230, pl. XXI, 2.</p>
4.			<p><i>Obv.</i> Similar (same die n. 5).
<i>Rev.</i> Similar; legend illegible, in field on r. cornucopiae.
AR, gr. 7,76; 11.00. BMC <i>Cyrenaica</i>, p. 51, n. 229, pl. XX, 35.</p>
5.			<p><i>Obv.</i> Similar (same die n. 4).
<i>Rev.</i> Similar; KY-PA in parallel columns, in field on r. cornucopiae.
AR, gr. 7,73; 11.00. BMC <i>Cyrenaica</i>, p. 51, n. 229, pl. XX, 35.</p>
6.			<p><i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar; in parallel columns KY-PA, in field on r. cornucopiae.
AR, gr. 7,88; 01.00. BMC <i>Cyrenaica</i>, p.51, n. 231, pl. XXI, 4.</p>
7.			<p><i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar; across field KY-PA, above on r. star.
AR, gr. 7,71; 12.00. BMC <i>Cyrenaica</i>, p. 52, n. 235-236, pl. XXI, 16,18.</p>
8.			<p><i>Obv.</i> Similar type I. (same die n. 9).
<i>Rev.</i> Similar; across field KY-PA, above two stars.
AR, gr. 7,80; 12.00. BMC <i>Cyrenaica</i>, p. 52, n. 237, pl. XXI, 21.</p>

9. *Obv.* Similar (same die n. 8).
Rev. Similar; across field KY–PA, above two stars.
AR, gr. 7,81; 11.00. BMC *Cyrenaica*, p. 52, n. 237, pl. XXI, 21.

10. *Obv.* Similar.
Rev. Similar; across field KY–PA, above on r. monogram ΠΠ.
AR, gr. 7,85; 12.00. BMC *Cyrenaica*, p. 53, n. 247, pl. XXIII, 2 (same obv. die).

11. *Obv.* Similar.
Rev. Similar; across field KYPA, above on l. snake coiled, on r. monogram ΠΠ.
AR, gr. 7,79; 11.00. BMC *Cyrenaica*, p. ciii, n. 245b, pl. XXII, 20 (rev.), p. 53, n. 244, pl. XXII, 18 (obv.), same dies.

12. *Obv.* Head r. of Apollo Myrtaeus with long hair and myrtle wreath.
Rev. Silphium, across field KY–PA, below on l. ΣΩ and below crab(?), on r. jerboa.
AR, gr. 7,12; 01.00. BMC *Cyrenaica*, p. 56, n. 263, pl. XXIV, 12 (obv.), p. cvi, n. 262a, pl. XXIV, 11.

THEBES

Silver drachm

13. *Obv.* Boeotian shield.
Rev. Amphora within incuse square.
AR, gr. 5,909. SNG *Delepierre*, n. 1298, pl. 34 (similar, but with letters).

AIGINA

Silver triobol

14. *Obv.* Tortoise (*Testudo graeca*).
Rev. Incuse square divided by thinner flat bands into five irregular compartments, in larger compartment a crescent.
AR, gr. 2,76. SNG *Delepierre*, n. 1541, pl. 40.

CORINTH AND COLONIES

Silver Staters

15. *Obv.* Pegasus flying r., below *koppa*.
Rev. Head of Athena l. in Corinthian helmet, behind monogram.
AR, gr. 8,24; 08.00. Ravel, *Poulains*, p. 172, pl. XXXIV, 528.

16. *Obv.* Similar type I.
Rev. Similar, behind Thessalian helmet.
AR, gr. 8,39; 05.00. BMC *Corinth*, p. 22, n. 220–221, pl. IX, 4.
17. *Obv.* Similar.
Rev. Similar, under chin $\Delta(?)$, behind neck Zeus seated r. with fulmen and eagle.
AR, gr. 8,50; 05.00. BMC *Corinth*, p. 33, n. 308, pl. XII, 19.
18. *Obv.* Similar.
Rev. Similar, behind eight-pointed star.
AR, gr. 8,51; 08.00. BMC *Corinth*, p. 40, n. 352–353, pl. X, 22.
- ANACTORION
19. *Obv.* Similar, below A/.
Rev. Similar, behind A/, wreath with tripod in center.
AR, gr. 8,41; 05.00. Cammann, p. 118–119, n. 130c, pl. XI.
20. *Obv.* Similar, below A/.
Rev. Similar, above API, behind neck $\Delta\Omega$ and altar flaming.
AR, gr. 8,44; 12.00. BMC *Corinth*, p. 121, n. 66–67, pl. XXXII, 14.
21. *Obv.* Similar, below A/.
Rev. Similar, behind neck A/ and thymiaterion.
AR, gr. 8,47; 04.00. Cammann, p. 114–115, n. 125c, pl. X.
- AMPHILOCHIAN ARGOS
22. *Obv.* Similar type r.
Rev. Similar, above AM, behind neck spear down.
AR, gr. 8,09; 11.00. Cammann, p. 108–109, n. 113c, pl. IX.
23. *Obv.* Similar.
Rev. Similar, above AM, behind neck spear down.
AR, gr. 8,43; 12.00. Cammann, p. 118–119, n. 130c, pl. XI.
24. *Obv.* Similar type I., below A.
Rev. Similar, behind neck AP and shield.
AR, gr. 8,36; 02.00. Ravel, *Ambracia*, pl. XVIII, 6.

THYRRHEION

25. *Obv.* Similar.
Rev. Similar, under chin Θ, behind neck Y, earring.
AR, gr. 8,20; 10.00. Cammann, pp. 56–57, n. 40a, pl. IV.
26. *Obv.* Similar, below ΘY.
Rev. Similar, under chin Θ, behind neck Y, Boeotian shield.
AR, gr. 8,43; 05.00. BMC *Corinth*, p. 140, nn. 14–17, pl. XXXVIII, 11–12.
27. *Obv.* Similar.
Rev. Similar, above ΘYPP, behind neck griffin forepart l. forming rhyton.
AR, gr. 8,45; 11.00. BMC *Corinth*, p. 139, nn. 2–3, pl. XXXVIII, 3–4.
28. *Obv.* Similar type r.
Rev. Similar type r., behind neck Δ(?) and hook.
AR, gr. 8,27; 05.00.

ARGOS

Silver triobols

29. *Obv.* Forepart of a wolf left.
Rev. A in shallow incuse square, below bipennis.
AR, gr. 2,66; 01.00. SNG *Cop. Argolis*, n. 28, pl. 1.
30. *Obv.* Similar.
Rev. Similar, above AP, below crescent.
AR, gr. 2,57; 01.00. SNG *Cop. Argolis*, n. 29, pl. 1.
31. *Obv.* Similar.
Rev. Similar.
AR, gr. 2,58; 11.00. SNG *Cop. Argolis*, n. 29, pl. 1.
32. *Obv.* Similar.
Rev. Similar.
AR, gr. 2,62; 01.00. id.
33. *Obv.* Similar.
Rev. Similar.
AR, gr. 2,63; 05.00. id.
34. *Obv.* Similar.
Rev. Similar.
AR, gr. 2,69; 11.00. id.
35. *Obv.* Similar.
Rev. Similar.
AR, gr. 2,64; 12.00. SNG *Cop. Argolis*, n. 29, pl. 1.

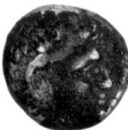

36.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar.
AR, gr. 2,64; 05.00. id.
37.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar.
AR, gr. 2,69; 08.00. id.
38.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar.
AR, gr. 2,74; 02.00. id.
39.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar, above AP, below triquetra of crescents.
AR, gr. 2,60; 08.00. BMC <i>Peloponnesus</i> , p. 141, n. 59.
40.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar, above AP, below club.
AR, gr. 2,58; 03.00. SNG Cop. <i>Argolis</i> , n. 30, pl. 1.
41.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar.
AR, gr. 2,62; 08.00. id.
42.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar.
AR, gr. 2,63; 05.00. id.
43.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar.
AR, gr. 2,63; 01.00. id.
44.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar.
AR, gr. 2,66; 11.00. id.
45.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar.
AR, gr. 2,67; 04.00. id.
46.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar.
AR, gr. 2,71; 04.00. SNG Cop. <i>Argolis</i> , n. 30, pl. 1.
47.			<i>Obv.</i> Similar type r.
<i>Rev.</i> Similar, above NI.
AR, gr. 2,56; 08.00. BMC <i>Peloponnesus</i> , p. 141, n. 65.
48.			<i>Obv.</i> Similar type l.
<i>Rev.</i> Similar, above NI, below ivy-leaf.
AR, gr. 2,55; 02.00. SNG Cop. <i>Argolis</i> , n. 32, pl. 1.
49.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar.
AR, gr. 2,66; 06.00. id.

50.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar, NI on l., below ivy-leaf.
AR, gr. 2,54; 06.00.
51.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar, above NI, below club, on r. grapes.
AR, gr. 2,65; 11.00.
52.			<i>Obv.</i> Similar type r.
<i>Rev.</i> Similar, above GP, below club.
AR, gr. 1,83; 04.00. SNG Cop. <i>Argolis</i> , n. 38, pl. 1.
53.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar.
AR, gr. 2,52; 12.00. id.
54.			<i>Obv.</i> Similar type l., above Σ.
<i>Rev.</i> Similar.
AR, gr. 2,59; 06.00. id.
55.			<i>Obv.</i> Similar, above Θ.
<i>Rev.</i> Similar, above ΔE, below eagle on harpa r.
AR, gr. 2,64; 01.00. BMC <i>Peloponnesus</i> , p. 141, n. 61.

IGCH 318

CYRENE

Silver Didrachms

56.			<i>Obv.</i> Head of Karneios r. with hair in short, shaggy locks.
<i>Rev.</i> Silphium; K Y P A in parallel columns, on r. cornucopiae.
AR, gr. 7,42; 11.00. BMC <i>Cyrenaica</i> , p. 51, n. 230, pl. XXI, 2.
57.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar; K Y P A in parallel columns, on r. cornucopiae.
AR, gr. 7,63; 06.00. BMC <i>Cyrenaica</i> , p. 51, n. 232, pl. XXI, 5.
58.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar; across field KY-PA, above on r. star (same rev. die n. 59).
AR, gr. 7,21; 05.00. BMC <i>Cyrenaica</i> , p. 52, n. 236, pl. XXI, 18 (same obv. die).
59.			<i>Obv.</i> Similar.
<i>Rev.</i> Similar; across field KY-PA, above on r. star (same rev die n. 58).
AR, gr. 7,65; 06.00. BMC <i>Cyrenaica</i> , p. 52, n. 235, pl. XXI, 16.

60. *Obv.* Similar.
Rev. Similar; across field KY-PA, above on r. star (?).
 AR, gr. 7,62; 04.00. BMC *Cyrenaica*, p. ci, n. 234d, pl. XXI,
 13 (same obv. die?).
61. *Obv.* Similar.
Rev. Same rev. die n. 60.
 AR, gr. 7,74; 01.00. BMC *Cyrenaica*, p. cii, n. 236b, pl.
 XXI, 20.

ABBREVIATIONS:

- BMC *Cyrenaica*: E.S.G. ROBINSON, *Catalogue of the Greek coins –Cyrenaica*, London 1927.
- BMC *Corinth*: B.V. HEAD, *Catalogue of Greek coins –Corinth, colonies of Corinth*, rist. anast. Bologna 1982.
- BMC *Peloponnesus*: P. GARDNER, *Catalogue of Greek coins –Peloponnesus*, rist. anast., Bologna 1981.
- SNG *Delepierre*: *Sylloge Nummorum Graecorum*, France. Collection Jean et Marie Delepierre. Bibliothèque Nationale –Cabinet de Médailles, (ac. H. Nicolet, J. et M. Delepierre, G. Le Rider), Paris 1983.
- SNG *Cop. Argolis*: *Sylloge Nummorum Graecorum*, Copenhagen. The Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum, *Argolis –Aegean Islands*, Copenhagen 1944.
- RAVEL, «*Poulains*»: O. RAVEL, *Les «Poulains» de Corinthe*, II, London 1948.
- RAVEL, *Ambracia*: O. RAVEL, *The «colts» of Ambracia*, ANS NNM 37 (1928).
- CAMMANN: J.B. CAMMANN, *The symbols on the staters of Corinthian types*, ANS NNM 53 (1932).

Maria Daniela Trifiró